

το ενυδρείο

Ένα σημείωμα για το πρόγραμμα

Δευτέρα, 22 Απριλίου δύο η ώρα το απόγευμα. Πρέπει οπωσδήποτε να γράψω τώρα αυτό που από τόσες μέρες σκέφτομαι, αλλά οι δοκιμές, το ντεκόρ, τα τρεξίματα δεν μ'άφησαν ακόμη το χρόνο. Αύριο πρέπει να ετοιμάσουν το πρόγραμμα και εμένα είναι η τελευταία μου διορία. Εμπρός λοιπόν!

Πάνω από όλα η σκέψη μου πάει στον Έλληνα. Ποιος είναι; Τί αντιπροσωπεύει για μένα; Αν κρίνω από τα τρία τελευταία ελληνικά έργα που ανέβασε η Ελληνική Θεατρική Ομάδα και σκηνοθέτησα, τρία είναι τα κυρίαρχα στοιχεία που εγώ βλέπω: ο έρωτας, το χρήμα και τα γηρατειά. Μέσα σ'αυτή την τριλογία (Άντε γεια, Μάνα μητέρα μαμά, Το Ενυδρείο) τα στοιχεία αυτά κυριαρχούν. Καθρεπτίζουν μια ελληνική πραγματικότητα ασχέτως των κοινωνικών τάξεων. Οι τρεις συγγραφείς και οι τρεις άντρες πάνω κάτω της ίδιας γενιάς μάς παρουσιάζουν τις ανησυχίες και τα ψυχολογικά ή πρακτικά προβλήματα του μέσου Έλληνα. Στο "Άντε Γεια" μια μάνα ερωτεύεται ένα νέο στην ηλικία του γιού της, ενώ εκείνος προσπαθεί να εκμεταλλευτεί τα νιάτα του για να πιάσει την καλή. Στο "Μάνα μητέρα μαμά" μια μάνα παιδεύει τα παιδιά της, ενώ εκείνα προσπαθούν να την βάλουν στο γηροκομείο. Στο "Ενυδρείο", το έργο που θα δείτε απόψε, ο Δημήτρης, ενώ ήταν καθηγητής, τα παράτησε, παντρεύτηκε με τη Μάρθα και "βολεύτηκε" αποκτώντας πλούσια και άνετη ζωή. Αλλά, ενώ η Μάρθα συνεχίζει ακάθεκτη με το να δημιουργεί νέες προοπτικές και νέες επιχειρήσεις, ο Δημήτρης δεν συμβιβάζεται και η παρουσία της Αλεξάνδρας, αδελφής της Μάρθας, παλιάς μαθήτριάς του με αριστερές ιδέες και του Ανέστη, παιδικού του φίλου ανεξάρτητου και χωρίς δεσμούς, δεν τον αφήνουν να ησυχάσει. Το τέλος του έργου τον αφήνει μόνο του με τα προβλήματά του άλυτα (ή λυμένα; Αυτό θα το πείτε εσείς).

Ποιος είναι ο Έλληνας; Τί αντιπροσωπεύει για μένα; Η ερώτηση θα μείνει χωρίς απάντηση. Η εικόνα, που κάθε φορά ο καθρέπτης του κάθε έργου μας στέλνει, αλλάζει. Ας ελπίσουμε ότι μια μέρα οι εικόνες θα αλλάξουν προς το καλύτερο, ότι θα βελτιωθούν. Αλλά φοβάμαι ότι τότε, ίσως, το θέατρο θα χάσει κάτι από την αξία του.

Γιάννης Γαβράς

Η πρώτη παρουσίαση του "Ενυδρείου"

Το 1980 πλησιάζει στο τέλος του. Η εποχή έχει ένα περίεργο χρώμα από όλες τις απόψεις. Έξι χρόνια μετά τη μεταπολίτευση και υπάρχει έντονα η αίσθηση της επερχόμενης αλλαγής του πολιτικού σκηνικού. Η θεατρική σκηνή έχει αφήσει για τα καλά τα ανοιχτά υπαίθρια θέατρα και συγκινεί το Αθηναϊκό κοινό στις κλειστές παραδοσιακές αίθουσες. Μετά την "Ορέστεια" από το θέατρο του Καρόλου Κουν, τις "Εκκλησιάζουσες" από το ΚΘΒΕ σε σκηνοθεσία Κωστή Μιχαηλίδη και μετάφραση Κώστα Ταχτσή, τους "Επιτρέποντες" από το Αμφι-Θέατρο του Σ.Ευαγγελάτου με μουσική Χ.Μαρκόπουλου, τον "Αγαπητικό της Βοσκοπούλας" από το Θεσσαλικό θέατρο σε σκηνοθεσία Δ.Χρονόπουλου και τη "Λυσιστράτη" από το Εθνικό σε σκηνοθεσία Αλέξη Σολομού, μουσική Μάνου Χατζηδάκη και πρωταγωνίστρια τη Μαίρη Αρώνη στο Ηρώδειο, την Επίδαυρο, το Λυκαβηττό την Ελευσίνα και αλλού περνάμε στο χειμωνιάτικο ρεπερτόριο με μια πληθώρα σημαντικών έργων τόσο του ξένου όσο και του ελληνικού δραματολογίου: "Καινουργία σελίδα" του Νηλ Σάιμον στο "ΑΘΗΝΑΙΟΝ" με τους Αλεξανδράκη - Γαληνέα - Φόνσου - Μιχαλόπουλο, "Μπεντ" του Μάρτιν Σέρμαν στο ΑΘΗΝΑ με τους Φυσσούν - Φέρτη, "Δεν πληρώνω-Δεν πληρώνω" του Ντάριο Φο στο ΑΛΦΑ με τους Ληναίο - Φωτίου, "Ο Σοκολατένιος Στρατιώτης" του Μπέρναρ Σω στο ΔΙΟΝΥΣΙΑ με τους Παπαμιχαήλ - Δανδουλάκη - Διαμαντίδου, "Ο άνθρωπος ελέφαντας" του Μ.Πομερανς στο ΕΡΕΥΝΑΣ με τον Ποταμίτη, "Το νου σου στην Αμέλια" του Ζ.Φεϊντνίτς στο ΜΙΝΩΑ με τους Καζάκο - Καρέζη, αλλά και "Ένας ήρωας με παντούφλες" των Σακελλάριου - Γιαννακόπουλου στο ΑΛΑΜΠΡΑ με τον Καρακατσάνη, "Ο

μπαμπάς ο πόλεμος" του Καμπανέλλη, "Δάφνες και πικροδάφνες" των Κεχαϊδη-Χαβιαρά και "Ο Γάμος" του Ποντίκα από το Θέατρο Τέχνης, "Εσωτερικά Ειδήσεις" του Ποντίκα, "Την άλλη Κυριακή" του Παπαδογεώργου στο ΣΤΟΑ με τον Θ.Παπαγεωργίου, "Μάνα, Μητέρα, Μαμά" στο θέατρο του Πειραιά με το Γ.Διαλεγμένο, "Έο Διπλανό Τραπέζι" του Κορρέ από το Λαϊκό Πειραματικό του Α.Τριβιζά. Το πέρασμα από την καλοκαιρινή στη χειμερινή περίοδο διανθίστηκε και από τη διαμάχη γύρω από τις τολμηρές σκηνές του έργου "Ο Άγιος Πρεβέξης" του Δ.Κολλάτου σε σκηνοθεσία δική του και με πρωταγωνιστές τον Φυσσούν και τη Μόραλη, που απασχόλησαν μάλιστα και τα δικαστήρια για την περίφημη σκηνή της γυμνής παπαδιάς. Βέβαια, στη συνέχεια και άλλες παραστάσεις απασχόλησαν σκανδαλοθηρικές στήλες εφημερίδων, όπως η "Φρόνη, η εταίρα" του Γ.Ρούσσου στο θέατρο ΔΙΑΝΑ σε σκηνοθεσία Γ.Μιχαηλίδη, σκηνικά Γ.Πάτσα και κοστούμια Δ.Ζαρίφη, που όμως δεν "έντυσε" πολύ τη Ζωή Λάσκαρη στο ρόλο της Φρόνης. Θα πρέπει να αναφερθεί ακόμη το "Μιούζικαλ" των Κώστα Χαρδαβέλλα - Ηλία Λυμπερόπουλου και Γιώργου Κατσαρού "Αγία Αθανασία του Αιγάλεω" που ανέβηκε στις 29/11/1989 στο θέατρο ΒΕΜΠΙΟ με τη Σμαρούλα Γιούλη και τον Μίμη Φωτόπουλο. Μέσα σ' αυτό το πολύχρωμο θεατρικό πανόραμα, το Εθνικό Θέατρο με νέο Καλλιτεχνικό Διευθυντή τον Αλέξη Σολομό, αντικαταστάτη ενός άλλου Αλέξη, του Μινωτή, που κατέλαβε τη θέση του Προέδρου του Διοικητικού Συμβουλίου, παρουσίασε το πρόγραμμά του για την περίοδο 1980-1981:

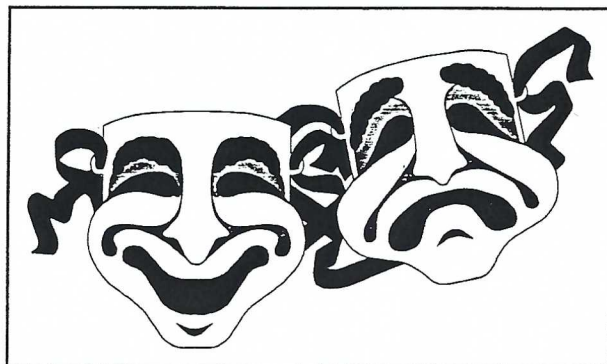
<u>Σκηνή</u>	<u>Συγγραφέας</u>	<u>Τίτλος</u>	<u>Σκηνοθεσία</u>
Νέα	Ιονέσκο	Αμεδαίος	Γ.Μιχαηλίδης
Κεντρική	Καμπανέλλης	Οδυσσέα γύρισε σπίτι	Κ.Μπάκας
Νέα	Μουρσελάς	Ενυδρείο	Ν.Χαραλάμπους
Κεντρική	Λόρκα	Ματωμένος Γάμος	Α.Σολομός
Κεντρική	Μαίτερλιγκ	Το γαλάζιο πουλί(παιδικό)	Σ.Παπαδάκης
Κεντρική	Έλιοτ	Φονικό στην εκκλησία	
Νέα	Άλμπη	Το τέρμα	Γ.Μεσσάλας
Κεντρική	Τ.Ουΐλλιαμς	Η κάθοδος του Ορφέα	Γ.Θεοδοσιάδης
Κεντρική	Μ.Γκόρκυ	Στο βυθό	Σ.Ευαγγελάτος
Νέα	Μ.Λυμπεράκη	Η γυναίκα του Κάνδαυλη	
Κεντρική	Α.Σικελιανός	Σίβυλλα	Μ.Βολανάκης

Το Ενυδρείο, που γράφτηκε το 1977 και επρόκειτο αρχικά να παρουσιαστεί στο Λαϊκό Πειραματικό Θέατρο, ανέβηκε την Παρασκευή 5.12.1980 και παίχτηκε εναλλάξ με τον "Αμεδαίο" του Ιονέσκο. Η πρώτη διανομή του ήταν η εξής:

Μάρθα	Άννυ Πασπάτη
Ανέστης	Γιώργος Τσιτσόπουλος
Αλεξάντρα	Μαρία Σκούντζου
Δημήτρης	Τάκης Βουλαλάς
Μηνάς	Μηνάς Χατζησάββας
Μαργαρίτα	Ράνια Οικονομίδου
Έρση	Νίτα Παγώνη
Νέστωρ	Γιώργος Βουτσίνος

Η σκηνοθεσία ήταν του Νίκου Χαραλάμπους, τα σκηνικά και κοστούμια του Γιώργου Ζιάκα και η μουσική επιμέλεια της Ολυμπίας Κυριακάκη.

(πηγές: Εφημερίδες της εποχής)

Ο Κ.Μουρσελάς για το Ενυδρείο

Το 1980, στην καθιερωμένη συνέντευξη τύπου πριν από το ανέβασμα ενός καινούργιου έργου ο Κ.Μουρσελάς ανέφερε ότι το έγραψε με στόχο να αποκαλυφθεί η βιαιότητα που κρύβεται μέσα στην καθημερινότητα, η λέξη που δεν λέγεται, η πράξη που δεν γίνεται γιατί εμποδίζεται από τον καθημερινό καθωσπρεπισμό. "Δεν ξέρω πώς -λέει ο ίδιος- κάποια στιγμή είδα όλους εμάς, μάς είδα σαν ψάρια αποκλεισμένα μέσα σε ένα ενυδρείο. Καλομαθημένοι, κατακαθισμένοι, καλοζωϊσμένοι, μάς είδα να βουλιάζουμε σ' αυτό το υγρό στοιχείο του, να αυτοευνουχιζόμαστε να αδρανούμε εν ονόματι κάποιας εξασφάλισης μιας κάποιας καλοπέρασης, μιας κάποιας βολής που στον τελικό απολογισμό της ζωής μας βλέπουμε πως ήταν πολύ πιο ακριβό το τίμημα που δώσαμε από το αντάλλαγμα που πήραμε". Σύμφωνα με το μύθο του έργου, δύο αντρώγυνα σε ένα από τα λεγόμενα "πάρτυ γνωριμίας" παρασυρμένα από μια έντονη διαβρωτική ερωτική -αισθησιακή διάσταση, από μια μέθη, αναγκάζονται να απογυμνωθούν, να βγουν από τον "αστισμό" τους να αποκαλυφθούν, να γελοιοποιηθούν μπροστά στα μάτια ενός τρίτου που είναι ο καταλύτης τους, ενώ συγχρόνως και θεατής τους, παίρνει δηλαδή τη θέση του θεατή μέσα στο έργο. Έτσι εμείς πια, ως πραγματικοί θεατές μπορούμε να δούμε όλους αυτούς, όλους εμάς σε τελευταία ανάλυση σαν ψάρια αποκλεισμένα στο ενυδρείο τους, σαν ψάρια που σβήνουν,

χάνονται, βουλιάζουν έτσι άδοξα, εντελώς γελοία. Είναι μια κωμωδία για κλάματα ή ένα δράμα για γέλια. Ο Κ.Μουρσελάς αναγνωρίζει ότι προσπαθεί να απλοποιήσει και να τεμαχίσει την πολυπλοκότητα της καθημερινής ζωής, έτσι ώστε ο θεατής να κάνει μόνος του την επανασύνδεση. Για τον ίδιο, η καθημερινότητα κρύβει μια φοβερή δύναμη με έντονα εκρηκτικά στοιχεία κάτι σαν βόμβες Μολότωφ φτιαγμένες ειδικά για οικογένειες αστών. "Όσο περνάει ο καιρός", λέει ο συγγραφέας, "όλο και πιο πολύ πιστεύω στο πραγματικό, στο καθημερινό, στον μικρόκοσμο και στη μικρογραφία. Το καθημερινό, αυτό που λέγεται για να κρύψει αυτό που δεν λέγεται είναι από τη φύση του τόσο ερωτικό, έχει μέσα του το απροσδόκητο, την τρέλα, το ακραίο που δεν μ' αφήνει πια περιθώριο να αναζητήσω σε άλλους χώρους τον άνθρωπο και την εποχή του. Οι κοντινοί μας άνθρωποι, οι γύρω μας, στο κρεβάτι μας, στο γραφείο, στο δρόμο, στο λεωφορείο, η γυναίκα μας, ο φίλος μας, η γυναίκα του φίλου μας, τα παιδιά μας, το αφεντικό, ο διαδηλωτής, ο ταξιτζής, ο αστυνομικός, όλοι, αστοί, μικροαστοί, μεγαλοαστοί, αυτές οι μικρογραφίες, οι μονάδες, όταν φωτίζονται από τον προβολέα παίρνουν τέτοιες διαστάσεις, τόσες εκδοχές και μεγεθύνσεις που με κάνουν πια να απεχθάνομαι τα βαρύγδουπα λόγια, τα εκ γενετής σύμβολα, ό,τι δεν είναι απλό και ανθρώπινο...".

(πηγές: Εφημερίδες της εποχής)

ΤΟ ΕΝΥΔΡΕΙΟ
ΤΟΥ ΚΩΣΤΑ ΜΟΥΡΣΕΛΑ

ΔΙΑΝΟΜΗ
(Με σειρά εμφανίσεως)

ΑΝΕΣΤΗΣ
ΜΑΡΘΑ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ
ΜΑΡΓΑΡΙΤΑ
ΜΗΝΑΣ
ΕΡΣΗ
ΝΕΣΤΩΡ
οι καλεσμένοι:

Σκηνοθεσία:
Σκηνικά
Φωτισμοί

Κατασκευή σκηνικού
Τεχνικός φώτων
Τεχνικός μουσικής
Αφίσα
Εξώφυλλο προγράμματος
Επιμέλεια σκηνής

Γιώργος ΣΤΡΟΓΓΥΛΗΣ
Αρτεμης ΜΕΝΟΥΝΟΥ
Σάσα ΔΕΛΗΚΑΡΗ
Βασίλης ΜΑΘΙΟΥΔΑΚΗΣ
Μαριάννα ΓΙΑΝΝΙΚΟΥ
Τάκης ΔΑΣΚΑΛΕΡΟΣ
Λιάνα ΧΡΟΝΟΠΟΥΛΟΥ
Απόστολος ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ
Μαρία ΜΙΧΕΛΟΓΙΑΝΝΑΚΗ
Κική ΜΑΚΡΟΠΟΥΛΟΥ
Γιώργος ΑΛΕΞΑΚΗΣ
Σταύρος ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
Γιάννης ΓΑΒΡΑΣ
Dominique DETROZ
Filou VAN DE GRAAF
Thierry DUPONT
Φραγκίσκος ΝΙΚΟΛΙΑΝ
Λίλη ΛΑΜΠΡΕΛΛΗ
Λουτσάνα ΜΑΘΙΟΥΔΑΚΗ
Μυρτώ ΜΠΟΚΟΛΙΝΗ
Τούλα ΛΥΜΠΕΡΑΚΗ

Βοήθησαν στο στήσιμο των σκηνικών οι:
Βασίλης Μαθιουδάκης και παιδιά
Γιώργος Στρογγύλης και παιδιά
Απόστολος Ιωακειμίδης

Marc LIBOUTON
Thierry DUPONT
Dominique DETROZ

Ευχαριστούμε τη θεατρική ομάδα "Etincelle" για την βοήθειά της, την Christine RIGAUX για τις πάντα χρήσιμες συμβουλές της και τη φίλη μας Anna Lappas για τις κομμώσεις.

Το σύγχρονο ελληνικό έργο

Η αυτόματη εξασφάλιση της παράστασης έχει καλλιιεργήσει, τα τελευταία 20 χρόνια, από τότε που οι θίασοι δίνουν κάποια σημασία στο σύγχρονο νεοελληνικό έργο, έναν κάποιο τύπο θεατρικού έργου με κοινωνικοκριτικό περιεχόμενο, με απλή δραματουργική μορφή, λιτό σκηνικό, απεικόνιση καθημερινών καταστάσεων και προβλημάτων και υπερβολική χρήση ιδιωματικής γλώσσας, ένα κράμα γνωστών και προσφιλών στοιχείων με κάποια δοσολογία εκούσιας υπερβολής, που αγγίζει και προκαλεί συχνά το κωμικό ή και το τραγικό και αναγνωρίζεται εύκολα από το θεατρικό κοινό, ως η πραγματικότητα που το περιβάλλει. Υπάρχει ασφαλώς μια βαθύτερη ιστορική και κοινωνική αναγκαιότητα σ' αυτή τη νέα νατουραλιστική απεικόνιση της ζωής, που συχνά σταματάει στην περιγραφή χωρίς ενδελεχέστερη ανάλυση, που αρκείται στη διάγνωση χωρίς να προτείνει θεραπεία. Υπάρχουν και περιπτώσεις, όπου δίνονται στο κοινωνικό αδιέξοδο, που απεικονίζεται εύγλωττα στη σκηνή, και υπαρκτικές διαστάσεις με επίδραση του λεγόμενου θεάτρου του παραλόγου. Αλλά η εξέταση της συνολικής δραματικής παραγωγής αποδεικνύει, πως αυτός ο νέος, πιο πολιτικοποιημένος ηθογραφισμός, είναι μια τάση μόνο ανάμεσα σε πολλές άλλες που συνυπάρχουν και σχηματίζουν, όλες μαζί, το περίπλοκο μωσαϊκό του μεταπολεμικού ελληνικού δράματος.

Αν προσπαθήσει κανείς να βρει έναν πρόχειρο χαρακτηρισμό της θεατρικής παραγωγής των τελευταίων 25 χρόνων, κλίνει συνήθως προς τη διαπίστωση, πως το χαρακτηριστικό γνώρισμα της εποχής αυτής είναι η ρεαλιστική, σε κάποιες φάσεις αναγκαστικά υπαινικτική αντιμετώπιση της σύγχρονης κοινωνικής πραγματικότητας.

Ενδελεχέστερη ανάλυση, ωστόσο, δείχνει ότι αυτός ο ρεαλισμός έχει πολλές όψεις και λειτουργίες, θεατρικές γραφές και αισθητικά σχήματα και είναι μια σημαντική, αλλά όχι η μόνη τάση που υπάρχει. Καθαρά γλωσσολογικές αναλύσεις, αλλά και δραματουργικές, σχετικά με τις μορφές διαλόγου, τις σκηνικές οδηγίες, την πυκνότητα της σκηνικής επικοινωνίας, τη δομή και εξέλιξη της υπόθεσης κ.λπ., μπορούν να αποδείξουν αυτή την ποικιλία. Στη χρήση του σκηνικού χώρου και χρόνου πρωτοποριακά έργα δείχνουν κλασικιστική δόμηση, άλλα τη γραμμική σειρά των "σταθμών" του εξπρεσιονιστικού δράματος, άλλα την κυκλική μορφή του παράλογου θεάτρου. Συχνά η έμφαση δεν δίνεται τόσο στα καθαρά θεατρικά στοιχεία, αλλά στη θεματογραφία και στη γλώσσα. Ένα καινούργιο "φιλολογικό" θέατρο προκύπτει, αλλά με νέο γλωσσικό υλικό.

Στην περίοδο του καθαυτό μεταπολεμικού θεάτρου υπολογίζονται συνήθως οι συγγραφείς, που εμφανίζονται στη θεατρική σκηνή μετά τον Ιάκωβο Καμπανέλλη: η Λούλα Αναγνωστάκη, ο Βασίλης Ζιώγας, ο Στρατής Καρράς, ο Δημήτρης Κεχαΐδης, ο Παύλος Μάτεσις, ο Κώστας Μουρσελάς, ο Μάριος Ποντίκας και ο Γιώργος Σκούρτης. Αλλά αυτή η ομάδα, η "γενιά του '60", όπως την έχουν, κακώς πιστεύω, αποκαλέσει, δεν είναι ομοιογενής, αποτελείται από πολύ διαφορετικές προσωπικότητες, που δεν είναι εδώ δυνατό να τους χαρακτηρίσουμε λεπτομερειακά, και από μια θεατρική συγγραφή που συνεχώς εξελίσσεται: η Αναγνωστάκη από τα εφιαλτικά μονόπρακτα της *Πόλης* έφτασε στην ανάλυση του κοινωνικού περίγυρου στην *Κασέτα* και στον *Ήχο του Όπλου*, ο Παύλος Μάτεσις από τη σουρρεαλιστική *Τελετή* και την ουτοπία

της *Βιοχημείας* στο *Μικροαστικό δίκαιο* και το *Λύκε λύκε*, ο Στρατής Καρράς από τους παράλογους *Νυχτοφύλακες* και τους πιντερικούς *Παλαιστές* στον πιο συγκεκριμένο *Μουγγό*, ο Βασίλης Ζιώγας από το σατιρικό *Προξενικό της Αντιγόνης* στο μεταφυσικό *Βουνό*, ο Δημήτρης Κεχαϊδής από το ποιητικό *Μακρινό λυπητερό τραγούδι* στην έξοχη κοινωνική σάτιρα με το *Δάφνες και Πικροδάφνες*, ο Κώστας Μουρσελάς από το συμβολικό *Φρενοκομείον ο κόσμος μέσω των συλλογών* από σκετς *Εκείνος κι εκείνος* και *Ω τι κόσμος μπαμπά* στην ανάλυση της κοινωνικής ζούγκλας με το *Ενυδρείο* και το *Αντί του Αλέξανδρου*, ο Μάριος Ποντίκας από το σατιρικό μονόπρακτο *Η πανοραμική θέα μιας νυχτερινής εργασίας* στην ψυχολογική ανάλυση βάθους στη *Γυναίκα του Λωτ*, ο Γιώργος Σκούρης τέλος, από τους συμβολικούς *Νταντάδες* στην μπρεχτική *Απεργία*, από το κοινωνικό μωσαϊκό στα *Κομμάτια και θρύψαλα* ως την ιστορική *Κωμωδία του βασιλιά Ιουγούρθα*. (Βάλτερ Πούχνερ: "Το θεατρικό έργο στην μεταπολεμική Ελλάδα - Μια προσέγγιση")

Η μετεμφυλιακή πραγματικότητα υποχρεώνει τους συγγραφείς να αναδιπλωθούν ιδεολογικά. Το αγωνιστικό πρότυπο του ήρωα και η αισιοδοξία για το αύριο σταδιακά εκλείπουν, παραχωρώντας τη θέση τους σε μια απαισιόδοξη και παθητική αντιμετώπιση της κοινωνίας που καταλήγει συχνά σε αρνητική συμπεριφορά και λύσεις "φυγής". Έτσι προβάλλει ο τύπος του μικροαστού που για ολόκληρη την υπόλοιπη περίοδο θα γίνει ο αντιπροσωπευτικός ήρωας του μεταπολεμικού θεάτρου. Πρόκειται για τον απογοητευμένο "αριστερό" ή τον άσημο επαρχιώτη που έρχεται στην πρωτεύουσα επιδιώκοντας να πραγματώσει το ουτοπικό του όραμα για υπαρκτή και κοινωνική δικαίωση.

Υποχρεωνόμενος από ιστορικές συγκυρίες (μικρασιατική καταστροφή, εμφύλιος) ή κοινωνικά αδιέξοδα (επαρχιακή ζωή) να ζητήσει καταφύγιο στη μεγαλούπολη, συσπειρώνεται σε ένα συγκεκριμένο χώρο, την αυλή που γίνεται το ιδεολογικό του σύμβολο, προεκτείνοντας το χρόνο σε μια από τις δύο ακραίες μορφές του (παρελθόν-μέλλον) ανάμεσα στις οποίες μετεωρίζεται σε ένα αchronικό παρόν.

Αντίστοιχη είναι και η μεταλλαγή την οποία υφίσταται το θεατρικό είδος στο οποίο εκφράζονται οι συγγραφείς. Δεν πρόκειται πια για την παραδοσιακή μορφή της ηθογραφίας με την απροβλημάτιστη απεικόνιση της πραγματικότητας, ούτε για το κοινωνικό δράμα με τον έντονο κοινωνικό προβληματισμό και τις ιδεολογικές δραματικές συγκρούσεις. Στη θέση τους εμφανίζεται μια καινούργια δραματική μορφή ενός είδους που αποτελεί σύζευξη των ιδιαιτέρων γνωρισμάτων και των δύο. Πρόκειται για τη "νεοηθογραφία" που κυριαρχεί στην υπό εξέταση θεατρική περίοδο, εκφράζοντας παραστατικά τη σύγχρονη ελληνική κοινωνία. Οι θεατρικοί τύποι, οι χαρακτήρες, η θεματική των έργων αποδίδονται με μια ρεαλιστική, συχνά απλουστευτική παραστατικότητα (*Το τάβλι* του Α.Κεχαϊδή). Η φυσικότητα στη συμπεριφορά και η καθημερινότητα στις δραματικές συγκρούσεις, σε συνδυασμό με την αληθοφάνεια στην πλοκή και την καθημερινότητα στο λόγο που κάποτε εγγίζει γλωσσικά ιδιώματα κοινωνικής μάλλον και όχι γεωγραφικής προέλευσης, συνηγορούν υπέρ ενός αναντίρρητου ηθογραφισμού που κινείται από τα όρια της παραδοσιακής επιφανειακής καταγραφής του πραγματικά υπαρκτού (*Το διπλανό κρεβάτι* του Μ.Κορρέ), μέχρι τη διάσταση του κοινωνικού προβληματισμού και της ιδεολογικοποίησης των δραματικών

καταστάσεων (Το σόι του Γ.Αρμένη). Αν σ'όλα αυτά προστεθούν και η συμβολιστική χρήση κάποιων αντικειμένων και λέξεων (Η αυλή των θαυμάτων του Ι.Καμπανέλλη), η συναισθηματική φόρτιση της γλώσσας και η εξιδανικευμένη μέχρι αλληγορική αναγωγή των παραμέτρων του δραματικού χώρου και χρόνου (Το πανηγύρι του Δ.Κεχαΐδη), γίνεται αντιληπτό το πλαίσιο της αισθητικής και ιδεολογικής λειτουργίας του είδους που χαρακτηρίσαμε ως "νεοθηγογραφία". (Θόδωρος Γραμματάς: "Αισθητικές και ιδεολογικές συνιστώσες στο σύγχρονο ελληνικό θέατρο).

Η επιλογή των χώρων δράσης βασίζεται στην πρόθεση των συγγραφέων να αναπαράγουν την μορφολογική πραγματικότητα της ελληνικής κοινωνίας και να αναλύσουν τη διαδικασία ανάπτυξής της, να προσεγγίσουν τις εκφάνσεις της νόστροπίας και της συμπεριφοράς του σύγχρονου Έλληνα, να ερμηνεύσουν και να κατανοήσουν τις ιδιομορφίες του. Επακόλουθο της πρόθεσης είναι η ποικιλία των σκηνικών χώρων να έχει ένα μοναδικό, κοινό, σημείο αναφοράς: ο μόνος δραματικός χώρος της

θεατρικής γραφής είναι η σύγχρονη ελληνική κοινωνία, ως μια ενότητα. Πρόκειται, επομένως, για ένα θέατρο που οι ρίζες του, οι στόχοι του, οι θεματικοί πυρήνες και οι προβληματισμοί του είναι άρρηκτα δεμένοι με το ελληνικό τοπίο και το ελληνικό περιβάλλον. Οι χαρακτήρες που παρουσιάζονται από την ελληνική δραματουργία είναι ταυτόχρονα διαμορφωμένοι από τον ίδιο χώρο. Τα έργα, κατά τεκμήριο, εξετάζουν και εικονογραφούν τις αντιδράσεις και τη συμπεριφορά που επιβάλλει στους χαρακτήρες ο χώρος. Η δραματουργία στο σύνολό της ασχολείται αφενός, με τις πιθανότητες διαφυγής των χαρακτήρων από το χώρο και τους τρόπους με τους οποίους επιχειρούν αυτή τη διαφυγή: το όνειρο, η κομπίνα και τελικά η εναρμόνιση με τη διαδικασία ανάπτυξης της κοινωνίας και αφετέρου, με το ήθος των χαρακτήρων που διακατέχονται από την αγωνία της διαφυγής. Θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για τη δραματουργία της καθημερινής απόδρασης. (Πλάτων Μαυρομούστακος: Απόπειρα κωδικοποίησης ενός θεάτρου της καθημερινής ζωής").

Χαρακτήρες και ρόλοι στο σύγχρονο ελληνικό θέατρο

Αυτοί οι τύποι απευθύνονται σε έναν άνθρωπο που το πρωί πέρασε από την αγορά, που έχει ακούσει τις ειδήσεις από το ραδιόφωνο, που έχει διαβάσει την εφημερίδα και δεν χρειάζεται να του επαναλάβουν όλο το υπόβαθρο της πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής του μιζέριας. Αντανακλά, επομένως, τον μέσο θεατή και είναι δίκαιη η άποψη που έχουν οι Έλληνες συγγραφείς ότι αναπαράγουν τον σύγχρονο Έλληνα. Είναι αναγνωρίσιμος κοινωνικός τύπος. Κάθε Έλληνας θα ήθελε να κάνει κάτι άλλο από αυτό που κάνει για να νιώσει ευτυχής, πλήρης και δικαιωμένος και αποπειράται εξόδους από τον εγκλωβισμό που προκαλεί η κοινωνική του θέση. Θέλει να πιάσει την καλή. Αυτό δεν σημαίνει πάντα απάτη. Οι περισσότεροι ιβέβια ήρωες του θεάτρου οργανώνουν μια απάτη, ή μετέχουν σε μιαν απάτη ή θα ήθελαν να το κάνουν. Αυτό είναι και το τραγικό, γιατί φτιάχνουν φανταστικές διεξόδους. Είναι παγιδευμένοι και από την ανικανότητά τους και από το φιλότιμο..... Έχουν φωτοστέφανο, πιστεύουν ότι είναι τουλάχιστον μάρτυρες. Κουβαλάνε τις αμαρτίες των άλλων και δεν φτάνουν στην ακρότητα. Η πρόθεσή τους έχει το μερίδιο του ονείρου... (Κώστας Γεωργουσόπουλος - Περιοδικό "Εκκύκλημα" - Ιανουάριος-Μάρτιος '90).

Μια άλλη αντιμετώπιση

Πολλές φορές κάθομαι και σκέφτομαι πόσο αναγκαία είναι η τέχνη, σε τι και πόσο μας είναι χρήσιμη. Πόσο φτωχότερος θα ήταν, ας πούμε, ο κόσμος αν δεν είχε γραφτεί ο *Πύργος* του Κάφκα, αν δεν είχε υπάρξει ο Ντοστογιέφσκι. Οι χιλιάδες εκατομμύρια θεατές του *Μάκβεθ* τί κέρδισαν και τι μας κληροδότησαν, διότι αν παραδεχθούμε πως όλα αυτά τα έργα γέννησαν όντως κάποια συναισθήματα, κάποιες σκέψεις, τότε σίγουρα γέννησαν και κάποιες συμπεριφορές, κάποιες αντιλήψεις, άρα είχαν και κάποιες επιπτώσεις στην ιστορία, στην ηθική. Αν το δεχθούμε αυτό, τότε η τέχνη κάνει και τη δουλειά της ιστορίας, τη συμπληρώνει, την υποκαθιστά. Έτσι ίσως εξηγείται και γιατί κάθε εξουσία δεν τα πάει καθόλου καλά με την τέχνη. Η εξουσία θέλει (τη συμφέρει) να καθηλώνει, να ακινητοποιεί τον άνθρωπο και το σύμπαν του, να αποκλείει τις ιστορικές μεταβολές, ενώ ο άνθρωπος ως ιστορικοκοινωνικό ον έχει την τάση να μεταβάλλεται διαρκώς, να διαφοροποιείται μέσα στους χώρους που ζει και πεθαίνει.

Όταν λοιπόν η τέχνη έχει ως βασικό υλικό της τον άνθρωπο στη συγκεκριμένη ιστορική του στιγμή, στο συγκεκριμένο χώρο, σημαίνει πως εάν η θεματογραφία του δημιουργού δεν βρίσκεται σε αρμονία με αυτή τη σχέση (άνθρωπος-χώρος-ιστορική στιγμή) τότε το έργο δεν εκφράζει ούτε τους θεατές του ούτε τους αναγνώστες του, είναι ουσιαστικά ανιστόρητο, εκτός τόπου και χρόνου και πιστεύω πως κανένα αληθινό έργο τέχνης δεν μπορεί να υπάρξει εκτός συγκεκριμένου τόπου και χρόνου. Η πραγματικότητα που γεννιέται από ένα έργο τέχνης είναι πειστική μόνο όταν είναι φτιαγμένη με "γνώριμα" υλικά. Και δεν πρέπει να μας μπερδεύει το γεγονός ότι ένα έργο τέχνης πολλές φορές επιβιώνει και σε μεταγενέστερες εποχές που πια δεν μοιάζουν με τις εποχές που το γέννησαν, γιατί ακριβώς αυτό αποδεικνύει ότι τα υλικά που το "έκτισαν" τότε ήταν γνώριμα και αυθεντικά.

Ακριβώς λοιπόν επειδή ένα έργο τέχνης γράφεται και γεννιέται μέσα σε κάποια συγκεκριμένα ιστορικά όρια-σύνορα γι' αυτό και μετατρέπεται και σε εύκολα αναγνώσιμο υλικό και από αναγνώστες-θεατές εκτός αυτών των συνόρων.

Όλη αυτή η κάπως φλύαρη εισαγωγή μου στο θέμα "Νεοελληνικό θεατρικό έργο", δίνει και την απάντηση στα όποια ερωτήματα έρχονται στο νου μας. Με δυο λόγια το βιβλίο θέλει αναγνώστες και το θεατρικό έργο θεατές και μάλιστα θεατές που να έχει τη δύναμη να τους

ενεργοποιεί. Οι θεατές δεν ξεγελιούνται εύκολα. Δεν θα ταξιδέψουν σε θάλασσες που δεν ξέρουν, που δεν φαντάστηκαν έτσι, δεν θα περπατήσουν σε δρόμους ανύπαρκτους, σε γειτονιές που δεν τους προκαλούν μνήμες. Αν δεν επικοινωνήσεις μαζί τους δεν θα έρθουν και μαζί σου, δεν τους αφοράς, θα σου γυρίσουν την πλάτη.

Δεν ξέρω, γνώμη μου, αλλά διαβλέπω έναν κίνδυνο. Όπως οι Έλληνες κινηματογραφικοί σκηνοθέτες - η πλειοψηφία τους - έδιωξαν τους θεατές από το νεοελληνικό κινηματογράφο, έτσι και οι θεατρικοί μας συγγραφείς, που έναν καιρό είχαν κατορθώσει θαύματα, αυτή τη στιγμή φοβάμαι πως αρκετοί από αυτούς βρίσκονται σε δυσαρμονία με την εποχή τους, άρα και σε επικίνδυνη ασυμφωνία με το σύγχρονο θεατή τους. Δεν θα αναφέρω ονόματα, αλλά ταλαντούχοι συγγραφείς βρίσκονται σε λάθος κατεύθυνση άσε που πολλές φορές η μανία να ξεπεράσουν τα σύνορα, να γίνουν "υπερελληνικοί", διεθνείς, τούς αυτοπαγιδεύει και τούς οδηγεί σε γραφές και θέματα που εκφράζουν ελάχιστα έως καθόλου, το χώρο τους, την προβληματική του. Ακόμα και το υπαρκτικό που εκ πρώτης όψεως σαν θέμα μοιάζει πως δεν έχει σύνορα, πάλι, αν το δεις έξω από την "ιστορία", θα μετατραπεί σε εγκεφαλικό κατασκευάσμα, θα εκφραστεί μέσα από ανάπηρους χαρακτήρες, από ανδρείκελα. Έξω από τα σύνορα της χώρας σου θα βγεις όταν γράφεις για τους εντός των συνόρων. Και να μη συγχέουμε το διαχρονικό ή το καθολικό στην τέχνη με το παγκόσμιο. Πιστεύω, φοβάμαι, πως ο Έλληνας θεατής θα μας γυρίσει την πλάτη για δύο λόγους: Πρώτον, αν συνεχίσουν να ανεβαίνουν στη σκηνή μετριότατα έως κακά έργα (και ας τα χαρακτηρίζει η κριτική σημαντικά) και δεύτερον εάν οι συγγραφείς δεν εκφράσουν την εποχή τους σε όλο το πανάθλιο μεγαλείο της.

Παλιότερα, είχα πει ότι από τον Έλληνα δραματουργό περιμένω μια άλλη αντιμετώπιση της πραγματικότητας. Αν δεν γίνει ακραίος, τοληρός, ευαίσθητος δέκτης της σήψης, της αηδίας, του απάνθρωπου που έχει κατακυριεύσει ψυχές, σχέσεις, εξουσιαστές, εξουσιαζόμενους, δεν θα δημιουργήσει ουσιαστικό έργο, δεν θα συμπλεύσει ούτε με το θεατή του, ούτε με την ιστορία· θα έχει μείνει πίσω και ας μοιάζει μερικές φορές ότι έχει πάει μπροστά. Θα πρόκειται για οπτική απάτη που πολλές φορές την καλλιεργεί ή και την επιβάλλει η κριτική.

Κώστας Μουρσελάς (Περιοδικό "Εκκύκλημα" - Ιανουάριος-Μάρτιος '90)

ΚΩΣΤΑΣ ΜΟΥΡΣΕΛΑΣ

Γεννήθηκε στον Πειραιά και σπούδασε νομικά. Εργάστηκε ως δημόσιος υπάλληλος από το 1959 ως το 1969 που τον απέλυσαν. Έργα του παίχτηκαν κατά καιρούς για πρώτη φορά:

"Άνθρωποι και άλογα", (1959): Δωδεκάτη αυλαία, 1962, Τεάτρ ντε πλεζάνς, Παρίσι 1965, Εθνικό Θέατρο, 1972,

"Επικίνδυνο φορτίο" (1964): ΣΕΘ, Στέφανου Ληναίου - Έλλης Φωτίου, 1971. Επίσης στη Θεσσαλονίκη, Πάτρα, Βόλο, Αγρίνιο, Μυτιλήνη ... μέχρι που απαγορεύτηκαν οι παραστάσεις του!

"Η Κυρία δεν πενθεί" (1966): Πειραματικό Θέατρο, 1967, Εθνικό Θέατρο, 1972.

"Ω! τί κόσμος, Μπαμπά" (1972): Θέατρο Σάτιρας, Β. Διαμαντόπουλου- Γ. Μιχαλακόπουλου, 1973.

"Εκείνος και ... εκείνος", 130 τηλεοπτικά μονόπρακτα, που παρουσίασε η τηλεόραση το 1972-1973.

"Το αντί του Αλέξανδρου": Ρηγόπουλος-Αναλυτή.

"Εθνική κωμωδία", Μονόπρακτα, Σμαρούλα Γιούλη-Θ. Καρακατσάνης.

"Εφημερεύομεν", Μονόπρακτα, "Σμαρούλα Γιούλη-Γ. Μιχαλακόπουλος-Θ. Καρακατσάνης".

"Πού πάει το λεωφορείο;", Μονόπρακτα, "Θέατρο Τέχνης"

"Οι φίλοι", Θέατρο Τέχνης.

"Ενυδρείο", Εθνικό Θέατρο.

"Ένας νομοταγής πολίτης", Σενάριο.

Πρόσωπο με πρόσωπο, Διάλογοι σεναρίου με συνεργασία Ροβήρου Μανθούλη.

Πολλά από τα έργα του έχουν εκδοθεί από τις εκδόσεις "ΚΕΔΡΟΣ".

*****

Προηγούμενες παραστάσεις της ομάδας μας

1. **Η δίκη του Ορφέα και της Ευρυδίκης**, του Γ. Σκούρτη, σε σκηνοθεσία Ειρήνης Χαλκιά, Ιούνιος 85, Βρυξέλλες
2. **Εσωτερικές ειδήσεις**, του Μάριου Ποντίκα, σε σκηνοθεσία Γιάννη Γαβρά, Απρίλιος 86, Βρυξέλλες και Ιούνιος 86 Λουξεμβούργο
3. **Εκκλησιάζουσες**, του Αριστοφάνη, σε σκηνοθεσία Γιάννη Γαβρά, Ιανουάριος 87, Βρυξέλλες
4. **Νταλικά**, της Κωστούλας Μητροπούλου, σε σκηνοθεσία Γιάννη Γαβρά, Οκτώβριος 87, Βρυξέλλες
5. **Φάυστα**, του Μπόστ, σε σκηνοθεσία Θόδωρου Αρβανίτη και Αντώνη Δαγκλίδη, Δεκέμβριος 89, Βρυξέλλες
6. **Τα τέσσερα πόδια του τραπεζιού**, του Ιάκ. Καμπανέλλη, σε σκηνοθεσία Γιάννη Οικονομίδη, Νοέμβριος 91, Βρυξέλλες
7. Τα μονόπρακτα: **Ο θάνατος του Περικλέους**, του Δ. Κορομηλά και **Αίτηση σε γάμο**, του Άντον Τσέχωφ, σε σκηνοθεσία Τάσου Νυχά, Ιούνιος 92, Βρυξέλλες
8. **Θεσμοφοριάζουσες**, του Αριστοφάνη, σε σκηνοθεσία Τάσου Νυχά, Μάρτιος 93, Βρυξέλλες
9. **Άντε Γεια**, του Θανάση Παπαγεωργίου, σε σκηνοθεσία Γιάννη Γαβρά, Απρίλιος 94, Βρυξέλλες.
10. **Ο τοπικός παράγων**, του Παναγιώτη Καγιά, σε σκηνοθεσία Τ. Νυχά, Δεκέμβριος 1994, Βρυξέλλες.
11. **Μάνα, μητέρα, μαμά**, του Γιώργου Διαλεγμένου, σε σκηνοθεσία Γιάννη Γαβρά, Ιούνιος 1995, Βρυξέλλες.
12. **Ματίας ο Πρώτος**, της Άλκης Ζέη, σε σκηνοθεσία Τάσου Νυχά, Νοέμβριος 1995, Βρυξέλλες.

Η ομάδα μας συμμετείχε με το έργο "Νταλικά" στο θεατρικό Διαγωνισμό του Δήμου Ιθάκης, το Σεπτέμβριο του 1987 και διακρίθηκε με το βραβείο της "καλύτερης παράστασης πρωτόπαιχτου έργου" (δεύτερο από πλευράς σπουδαιότητας) και το βραβείο δεύτερου γυναικείου ρόλου.